

Yazdır

Doç. Dr. Gürel anlattı: Çin-Afganistan petrol anlaşması ne anlama geliyor?

Taliban ile yapılan anlaşmayı değerlendiren Burak Gürel, "Diğer büyük güçler gibi Çin de dış ilişkilerini ekonomik ve jeopolitik çıkarlarına göre belirliyor, ilişki kurduğu devletlerin iç politikalarını, demokrasi ve kadın hakları karnesini umursamıyor" diyor.

Çin'in Sincan Orta Asya Petrol ve Gaz Şirketi, Afganistan'daki Taliban yönetimi ile 5 Ocak 2023'te imzaladığı yeni bir anlaşmayla birlikte Afganistan'ın Amuderya havzasında petrol arayacak.

Ocak ayının ilk günlerinde imzalanan bu anlaşma, aynı zamanda Taliban Ağustos 2021'de ülke yönetimini yeniden ele geçirdiğinden bu yana yabancı bir ülke ile yapılan ilk petrol çıkarma anlaşması.

Peki, Afganistan'daki hak ve özgürlükleri her geçen gün biraz daha kısıtlayan Taliban yönetimi ile imzalanan bu petrol anlaşması ne anlama geliyor? Bu anlaşma, Çin ve Afganistan arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin dünü ve bugünü hakkında bize ne söylüyor?

Koç Üniversitesi Asya Çalışmaları Eş Direktörü ve Sosyoloji Bölümünde öğretim görevlisi **Doç. Dr. Burak Gürel**, imzalanan bu anlaşmanın 10 yılı aşkın bir mazisi olduğunu söylüyor. Dolayısıyla, güncel gelişmeleri anlayabilmek için de son 45 yılda olanlara bakmak gerekiyor.

"Çin halen Taliban'ı diplomatik olarak tanımasa da ikisi arasında fiilen devletler arası ilişki yürütülüyor" hatırlatmasında bulunan Gürel, günümüzde Çin-Taliban ilişkilerinin güvenlik ve ekonomi olmak üzere iki boyutu olduğunu söylüyor:

"Çin-Afgan ilişkilerinin ekonomik boyutu ise geçmişle mukayese edilemeyecek ölçüde önem kazanmış durumda.

"Çin son yirmi yıl zarfında Taliban karşıtı hükümetlerle işbirliği yaparak Afganistan'daki ekonomik yatırımlarını artırmaya çalıştı; şimdi aynısını Taliban rejimiyle anlaşarak yapıyor."

Doç. Dr. Burak Gürel ile Çin ve Afganistan arasında imzalanan petrol anlaşmasını ve iki ülke ilişkilerinin dününü ve bugününü konuştuk...

"Sovyetlerin çekilmesi Çin için stratejik bir zaferdi"

Çinli şirketin Taliban yönetimiyle imzaladığı bu anlaşmayı sizce Afganistan-Çin ilişkilerinin tarihsel bağlamı içinde nasıl değerlendirmek gerekiyor? Bu anlaşma, Çin ve Afganistan arasındaki siyasi/diplomatik ve ekonomik ilişkilerin mevcut durumu hakkında ne söylüyor?

Taliban, 1979-1989 arasında Sovyetler Birliği'ne karşı savaşan Afgan mücahit gruplarının içinden çıkmış bir siyasi örgüt. Çin Halk Cumhuriyeti bu savaşa dolaylı olarak dahil olmuş devletlerden biri. Sözünü ettiğiniz petrol anlaşmasının ise on yılı aşkın bir mazisi var. Dolayısıyla, güncel gelişmeler 45 yıllık bir tarihsel bağlama yerleştirilerek anlaşılabilir.

Çin ile Afganistan 76 kilometrelik dar bir sınırı paylaşıyorlar. Çin, Afgan siyasetinde başat bir güç olmasa da gelişmeleri imkânları ölçüsünde etkilemeye çalışan, dikkate değer bir siyasi aktör.

1970'li ve 1980'li yıllarda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni (SSCB) baş düşman olarak gören Çin, bu devleti zayıflatmak için ABD ile yakın işbirliği yapmıştı. Bu işbirliğinin önemli ayaklarından biri Afganistan'dı. Afgan-Sovyet savaşı sırasında Çin Afgan mücahitlerine silah desteği ve askeri eğitim vermişti. Sovyet ordusunun 1989'da Afganistan'dan çekilmek zorunda kalması Çin için stratejik bir zaferdi.

Fakat mücahitlerin zaferi Çin için uzun vadeli güvenlik riskleri de doğurdu. Dünyanın her yerinden İslamcılarını mıknatıs gibi çeken Afgan cihadına Uygur İslamcılarını da katılmıştı. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin Çin'den ayrılması için silahlı mücadele veren İslamcı gruplar, o dönemden bu yana Afganistan'ı üs olarak kullanmaya çalışıyorlar. Çin devleti bunu engelleyebilmek için son otuz yıldır yoğun çaba harcıyor.

"Çin Taliban'ı tanımasa da diyalog kanalları açtı"

Mücahitler arasındaki iç savaştan galip çıkan Taliban örgütü, 1996-2001 arasında ülkenin büyük bölümünü kontrol etti. Çin, Taliban rejimini diplomatik olarak tanımaktan kaçındı ama rejimle diyalog kanallarını açık tuttu.

Örneğin, Çin'in Pakistan büyükelçisi Lu Shulin Kasım 2000'de dönemin Taliban lideri Molla Muhammet Ömer ile görüşmüştü.

Çin, Taliban'a (başta Doğu Türkistan İslami Hareketi olmak üzere) Uygur örgütlerine yardım etmemesi, barınma olanağı sunmaması karşılığında Afganistan'ın meşru hükümeti olarak tanınması yolunda destek vaat etmişti. Bu talep karşılanmadığı için Çin-Taliban ilişkileri gelişmedi.

Afganistan'da üslenen El Kaide örgütünün 11 Eylül 2001'de ABD'de gerçekleştirdiği intihar saldırılarından kısa süre sonra ABD ülkeyi işgal edip Taliban rejimini devirdi. Afganistan'ın işgali, Çin için çelişkili sonuçlar üretti.

Çin devleti, bir yandan işgali ABD'nin Çin'i kuşatma stratejisinin bir parçası olarak yorumlarken diğer yandan ABD'nin "teröre karşı küresel savaş" konseptinden faydalanarak Uygur İslamcılarını Afganistan'da ve Orta Asya'nın geri kalanında zayıflatmaya çalıştı.

"Çin'in yükselişi de işgalin başarısızlık sebeplerinden"

ABD'nin çekilmesi sonrası Kabil Havaalanı. (Foto: AA)

Yirmi yıl süren ABD işgali başarısızlıkla sonuçlandı. Taliban 15 Ağustos 2021'de resmi Afgan hükümetini devirdi ve yeniden iktidara geldi.

Afganistan işgalinin başarısızlığının birinci nedeni Taliban'ın yürüttüğü etkili silahlı direniş, ikinci nedeni Çin'in hızlı ekonomik yükselişi. Çin'in yükselişini durdurmayı temel hedef olarak belirleyen ABD, askeri varlığını nispeten başarısız olduğu, tıkanıp Afganistan ve Irak gibi ülkelerden çekerek Hint-Pasifik bölgesinde Çin'e karşı yoğunlaştırmaya yöneldi.

Barack Obama'nın 2011'de Afganistan'dan kademeli olarak çekilme kararını açıklamasıyla birlikte Taliban'ın yeni dönemde çok etkili olacağı belli oldu. Çin bu süreçte bir yandan mevcut Afgan hükümetiyle ilişkilerini geliştirirken diğer yandan Taliban ile yeniden diyalog kurdu.

Taliban heyetinin Kasım 2014'te Çin'i ziyaretinden sonra Çin-Taliban ilişkileri gelişti. Taliban'ın zaferinden kısa süre önce, 28 Temmuz 2021'de Molla Abdulgani Baradar başkanlığındaki Taliban heyeti Çin'de dönemin dışişleri bakanı Wang Yi ile görüştüler. Wang bu görüşmede Çin'in Taliban'ı meşru hükümet olarak gördüğü yönünde güçlü sinyaller verdi.

Wang ile Baradar, Taliban'ın iktidara gelmesinden kısa süre sonra, Ekim ayında Doha'da yeniden görüştüler.

Çin halen Taliban'ı diplomatik olarak tanımasa da ikisi arasında fiilen devletler arası ilişki yürütülüyor.

İlişkilerin iki boyutu: Güvenlik ve ekonomi

Günümüzde Çin-Taliban ilişkilerinin güvenlik ve ekonomi olmak üzere iki temel boyutu var. Geçmişte olduğu gibi bugün de Çin'in Taliban'dan öncelikli talebi Uygur İslamcılarının Afganistan'daki faaliyetlerinin engellenmesi.

Molla Ömer'in 22 sene önce yerine getirmediği bu talebi bugünkü Taliban önderliği kabul ediyor. Baradar-Wang görüşmelerinde Uygur militanlarına müsamaha gösterilmemesi doğrultusunda mutabakata varıldı.

Bununla birlikte, kendi içinde fraksiyon mücadelelerine sahne olan, başta IŞİD bağlantılı "İslam Devleti Horasan Eyaleti" örgütü olmak üzere silahlı İslamcı muhalefetle baş etmekte zorlanan Taliban'ın bu sözünü tutup tutamayacağı belirsiz.

Çin-Afgan ilişkilerinin ekonomik boyutu ise geçmişle mukayese edilemeyecek ölçüde önem kazanmış durumda. Çin'in Orta Asya'daki ekonomik yatırımları giderek artıyor. Çin son yirmi yıl zarfında Taliban karşıtı hükümetlerle işbirliği yaparak Afganistan'daki ekonomik yatırımlarını artırmaya çalıştı; şimdi aynısını Taliban rejimiyle anlaşarak yapıyor. Afganistan'ın petrol, doğalgaz, altın, gümüş, demir, kobalt ve lityum gibi doğal kaynaklarının toplam değerinin 1 trilyon dolardan fazla olduğu tahmin ediliyor.

Çin uzun süredir –özellikle de Kuşak-Yol Girişimi'nin ertesinde– sanayisi için elzem hammadde kaynaklarını artırmak ve coğrafi olarak çeşitlendirmek için yurtdışındaki madencilik yatırımlarını artırdı.

Hammaddelerin düşük maliyetle ve hızla Çin'e taşınabilmesi için büyük miktarda uluslararası ulaşım ve lojistik altyapısı yatırımına da imza attı.

Çin'den Afganistan'da yatırım girişimleri

Çin bu süreçte Afganistan'da bir dizi yatırım girişiminde bulundu. Çin devletine ait Çin Metalurji Limited Şirketi 2008'de dönemin Afgan hükümetinin açtığı ihaleyi kazanarak ülkenin en geniş gümüş rezervlerinin bulunduğu Logar eyaletindeki Mes Aynak bölgesinde 3 milyar dolarlık madencilik yatırımı yapmaya girişti.

Yine devlete ait olan Çin Ulusal Petrol Şirketi, Aralık 2011'de Amuderya havzasında petrol çıkarmak için Afgan hükümetiyle anlaşma imzaladı. 2016'da iki ülke arasında imzalanan mutabakat zaptı ile birlikte Afganistan Kuşak-Yol Girişimi'nin parçası oldu.

Çin, KYG'nin en kritik parçası sayılan, toplam 62 milyar dolar bütçeye sahip Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'nu ek yatırımlarla Afganistan'a bağlamayı, bu yolla Afganistan'daki hammadde kaynaklarına erişebilmeyi ve Çin-Pakistan-Afganistan eksenindeki ticaret hacmini artırmayı hedefliyor. Ancak, başta Taliban saldırılarının yarattığı güvenlik tehdidi olmak üzere bir dizi sorundan dolayı bu projeler rafa kaldırılmıştı.

"Taliban, Çin'i yatırım yapmaya davet etti"

Muhalefetteyken Çin yatırımlarına mâni olan Taliban, 2021'de iktidara geldikten sonra tersi yönde tutum alarak Çin'i yatırım yapmaya davet etti.

ABD, Taliban iktidarından hemen sonra Afganistan Merkez Bankası'na ait 9.5 milyar dolarlık rezervin önemli bölümünü dondurdu. Uluslararası kuruluşların ülkeye yaptıkları yardımlar da askıya alındı. Zaten çok yoksul bir ülke olan Afganistan bunun sonucunda iyice perişan hale geldi. Ekonomik çöküş, siyasi istikrarsızlığı derinleştirme potansiyelini taşıyor.

Taliban bir an önce ekonomiyi canlandırmaya mecbur. Bu nedenle Çin'i yatırım yapmaya çağırıyor. 5 Ocak'ta imzalanan petrol anlaşması bu arayışın ilk ürünü. 2011'de yapılan ama uygulanamayan anlaşmanın güncellenmesi anlamını taşıyan bu yeni anlaşma, Çin Ulusal Petrol Şirketi'ne bağlı Sincan Orta Asya Petrol ve Gaz Şirketi'ne Amuderya bölgesinde 25 yıl boyunca petrol çıkarma yetkisi veriyor. Önümüzdeki üç yıl içinde 540 milyon dolar yatırımla hayata geçirilmesi beklenen projenin sonucunda (toplam 87 milyon varil olduğu tahmin edilen) petrol rezervinin değerlendirilmesi hedefleniyor.

Uzun süredir rafta bekleyen Mes Aynak gümüş madeni projesi ve Afganistan'ın Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'na dahil edilmesi de son dönemde yeniden gündemde.

Tüm bu önemli gelişmelere rağmen Taliban'ın ülkenin tamamını kontrol edemediği, İslam Devleti Horasan Eyaleti gibi örgütlerin tehdidi altında olduğu akılda tutulmalı. Afganistan'dan daha istikrarlı bir ülke olan Pakistan'daki dev Çin projelerinin de Belucistan ayrılıkçıları ile "Pakistan Taliban Hareketi"nin (Tehrik-i Taliban Pakistan) tehdidi altında olduğu da hatırlanmalı. Dolayısıyla, bölgedeki Çin projelerinin akıbeti belirsiz.

"Çin dünyanın 2. büyük ekonomisi ama..."

Çinli şirketlerin dünyanın farklı bölgelerindeki, özellikle Afrika ülkelerindeki faaliyetleri ile de birlikte düşündüğümüzde, Taliban ile yapılan bu son petrol anlaşmasını Çin'in dış politikası ve/veya ekonomi politikaları açısından nasıl okumak gerekiyor?

Çin son kırk yılda çoğu zaman çift haneli rakamlarla büyüyerek muazzam bir ekonomik atılım yaptı. 2010'dan beri ABD'nin ardından dünyanın ikinci büyük ekonomisi konumunda. Ancak, bir ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi toplam milli gelire değil kişi başına düşen milli gelire bakılarak ölçülür. Günümüzde Çin'in kişi başı milli geliri ABD'nin beşte birinden az, Britanya'nın dördte biri, Japonya'nın üçte biri civarında. Dolayısıyla, Çin ile gelişmiş kapitalist ekonomiler arasında kapanması kolay olmayan bir fark var.

Çin'in bu farkı kapatabilmesi için bir yandan bilimsel ve teknolojik kapasitesini geliştirmesi, diğer yandan Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki gücünü artırması gerekiyor. Çin devleti, sanayisi için gerekli hammaddelere hızlı ve düşük maliyetle erişmek, ihracatını ve yurtdışındaki yatırımlarını artırmak için bu bölgelere yöneliyor. Afganistan'da son dönemde yaşanan gelişmeler bu arayışın bir parçası.

"Abartılı beklentilerden kaçınmak gerek"

ABD Başkanı Joe Biden ve Çin Devlet Başkanı Xi Jinping. (Foto: AA)

Çin'in aynı zamanda ABD ile ekonomik bir rekabet içinde olduğunu da düşünürsek, Çinli şirketin Taliban ile imzaladığı anlaşmayı bu küresel rekabet açısından nasıl değerlendirirsiniz?

ABD'nin yirmi yıllık Afganistan işgalinin başarısızlıkla sonuçlanması, Çin'in hanesine yazılan bir artı olarak görülebilir. Çin, bu başarısızlığı ABD'ye karşı propaganda malzemesi olarak kullandı. Afganistan'da hiçbir zaman işgalci güç olarak bulunmaması da Çin'in avantajı olarak görülebilir.

Ekonomik bakımdan sıkışan Taliban'ın Çin'i yatırım yapmaya davet etmesi önemli bir gelişme. ABD'nin son dönemde Uygur sorunu üzerinden Çin'i sıkıştırmaya yöneldiği göz önüne alındığında, Taliban'ın Uygur militanları konusunda Çin'e somut taahhütler vermesi de Çin'in lehine kayda değer bir gelişme sayılabilir.

Ancak, Afganistan'daki ciddi güvenlik risklerini göz önünde bulundurmak ve Çin'in burada alabileceği mesafe konusunda abartılı beklentilerden kaçınmak gerekir.

Çin ekonomisinin çift haneli rakamlarla büyüdüğü dönem sona erdi; ekonomik sorunlar son dönemde ağırlaşıyor. Çin'in Kuşak-Yol Girişimi çerçevesinde Sri Lanka'ya ve bir dizi Afrika ülkesine verdiği borçları tahsil edemediği, batık kredilerin Çin ekonomisine çıkardığı faturanın kabardığı da biliniyor. Bu nedenle, Çin devleti son dönemde KYG harcamalarını kısımaya, fonlanacak projeler konusunda daha seçici davranmaya çalışıyor.

Bu koşullarda KYG'nin Afganistan gibi çok yoksul ve istikrarsız ülkelerdeki geleceğine ihtiyatlı yaklaşılmalı.

Peki ya Afganistan'daki hak ve özgürlükler?

Taliban tekrar yönetime geldiğinden bu yana, Afganistan'da özellikle kadın haklarının ciddi anlamda ihlal edildiğini görüyoruz. Çinli bir şirketin Taliban ile böyle bir anlaşma yapmış olması

bize Çin'in dış politikası ve/veya ekonomi politikası hakkında ne söylüyor?

Diğer büyük güçler gibi Çin de uluslararası ilişkilerini ekonomik ve jeopolitik çıkarlarına göre belirliyor, ilişki kurduğu devletlerin iç politikalarını, demokrasi ve kadın hakları karnesini umursamıyor.

Bu yalnızca bugüne özgü değil, Mao döneminde de geçerli olan bir durum. Ulusal kurtuluş mücadelelerinin şampiyonluğunu yapan Mao Zedong, Bangladeş'in Pakistan'a karşı verdiği ulusal kurtuluş savaşında – üstelik Pakistan ordusunun ciddi insan hakları ihlalleri herkesin malumu iken– bölgesel rakibi Hindistan karşısında birlikte hareket ettiği müttefiki Pakistan'ı desteklemişti. 1950'lerde Kore Savaşı'nda ve Tayvan Boğazı'nda ABD ordusuyla karşı karşıya gelen, ABD'yi üst perdeden kınayan Mao önderliğinin 1970'lerde Sovyetler Birliği'ne karşı ABD ve NATO ile işbirliği yaptığı da biliniyor.

Bu pragmatik tutum, Mao sonrası dönemde derinleşerek sürdürüldü. Çin, Afgan mücahitlerinin anti-komünist ve kadın hakları karşıtı olduğunu biliyordu ama 1980'lerdeki önceliği Sovyetler Birliği'ni zayıflatmak olduğu için ABD ile eşgüdüm halinde Afgan cihadını destekledi. Bugün de durum aynı.

Demokrasi, kadın özgürlüğü ve insan hakları konularında çok hassas olduğunu iddia eden Batılı devletlerin envai çeşit diktatörlükle öteden beri işbirliği yaptığı hatırlandığında uluslararası ilişkiler alanındaki pragmatizmin Çin'e özgü bir durum olmadığı anlaşılır. (SD)

İstanbul - BİA Haber Merkezi

11 Ocak 2023, Çarşamba

Selay Dalaklı

Yazdır